

УДК 355:37.035.7

Іноземцев В. А., Іноземцев А. В., Іноземцев Т. В.

ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗАОХОЧЕНЬ І ПОКАРАНЬ У ПРОЦЕСІ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ОФІЦЕРА

А Розглянуті проблеми виховання та застосування заохочень і покарань як методів стимулювання навчально-виховної діяльності майбутніх офіцерів у сучасних умовах інноваційного розвитку освіти.

Ключові слова: виховання, заохочення, покарання, особистість, поведінка.

Актуальність проблеми. Нові підходи до організації виховання передбачають максимальне врахування духовного і творчого потенціалу молодої людини, вироблення стійких механізмів самовиховання та самовдосконалення. Сучасні педагогічні технології враховують соціальні та психологічні аспекти виховання, особливості навчально-виховного процесу у військовому закладі, варіативність і різноплановість моделювання педагогічних ситуацій. Вони ґрунтуються на гуманістичних цінностях, спрямовані на підвищення моральності, враховують не лише раціональну, а й суттєву сферу особистості майбутнього офіцера. Виховна робота у військових підрозділах вимагає глибокого вивчення особистості кожного курсанта. Іноді досягти значних змін у його свідомості і поведінці буває дуже важко. Для цього часто необхідне поєднання різних прийомів педагогічного впливу. Недостатня наукова обґрунтованість заохочень і покарань, помилки й недоліки під час використання їх на практиці, недостатнє усвідомлення викладачами та командирами специфіки цих методів для формування суб'єкт-суб'єктної взаємодії з вихованцями часто призводить до порушення моральних норм, здійснення негативних учинків.

Аналіз досліджень і публікацій. Заохочення і покарання в педагогічному процесі сприяють підвищенню ефективності та якості навчально-виховного процесу, забезпечують формування моральних цінностей. Від теоретичного усвідомлення і методично доцільного використання цих методів значною мірою залежить результативність усіх освітніх нововведень. Інноваційне розв'язання цієї важливої проблеми неможливе без урахування вітчизняних історико-педагогічних надбань, зокрема «лікаря душі і тіла суспільства» М. І. Пирогова. Проблема застосування методів виховання має важливе значення в історичному аспекті. Її вивчали, аналізували і впроваджували філософи (Аристотель, Дж. Локк, І. Кант, Г. С. Сковорода, П. Д. Юрке-

вич), педагоги (М. І. Пирогов, К. Д. Ушинський, Л. М. Толстой, І. Я. Франко). Вони розглядали проблему виховання з позиції педагогічної діяльності, реформування загальнолюдських цінностей. Багато педагогів минулого і наших сучасників, які займалися проблемою заохочення і покарання у вихованні дітей, любили повторювати крилаті слова К. Д. Ушинського: «Якщо ми дотепер застосовуємо заохочення і покарання, то це показує недосконалість нашого мистецтва виховання. Краще, якщо вихователь доможеться того, що заохочення і покарання стануть непотрібними» [6].

Філософи і педагоги минулого і сучасності в основному звертали увагу на виховання і застосування методів у сім'ї, шкільному та студентському середовищі, що забезпечують на новому рівні культурного буття високі педагогічні результати. Виходячи з практичного досвіду великих педагогів різних періодів у розвитку суспільства, враховуючи досвід сучасних колег, об'єктивно формується розуміння прискіпливого, творчого, обережного, справедливого застосування методів заохочень і покарань у процесі виховання дітей і дорослих. Головне – необхідно дотримуватися певних педагогічних норм, педагогічного такту, враховуючи специфіку військового колективу.

Мета статті – показати, що доцільне впровадження методів заохочень і покарань сприяє підвищенню ефективності та якості навчання й виховання майбутніх офіцерів, забезпечує формування моральних цінностей, відповідальності і самоконтролю особистості.

Виклад основного матеріалу. У руслі сучасної гуманістичної парадигми виховання та освіти особливу актуальність набуває формування суб'єкт-суб'єктних взаємин у процесі спільної діяльності вихователя і вихованця. Виховуючі суб'єкт-суб'єктні відносини у виховному процесі – це спеціально організована під керівництвом командира-вихователя взаємодія суб'єктів педагогічного процесу (ви-

хователів і вихованців), спрямована на досягнення мети виховання військовослужбовців, зумовлена соціально і психологічно всією системою національних і загальнолюдських, духовних і військових цінностей.

Формування особистості майбутнього офіцера залежить від розвитку його внутрішнього світу, орієнтування на загальнолюдські цінності. Тому, важливо й доцільно здійснювати виховну роботу серед майбутніх офіцерів за допомогою різноманітних прийомів, методів, способів впливу. Виховання особистості майбутнього військового професіонала передбачає необхідність формування виховуючих стосунків. Саме педагогічно доцільні, високоморальні, гуманні виховуючі стосунки, за визначенням А. М. Бойко, сприяють поглибленню демократії, утвердженню нових вимог до кадрів і вирішенню завдань перебудови системи народної освіти [1, с. 25].

Виховання – це цілеспрямований процес щодо залучення особистості, возз'єднання його із загальними цінностями людства, що визначає буття кожної людини. Виховання спрямовано на формування певних параметрів, які потрібні окремій особистості для того, щоб вона могла відчувати себе складовою частиною свого суспільства. Виховання формує у людей моральний імператив, практичний спосіб розуміння дійсності. В процесі життєдіяльності, соціальних комунікацій, дотримання певних норм поведінки людина долучається до знань, а це в свою чергу – навчання розуміння сутності навколишнього світу, формування творчої людської активності, яка передбачає процес його виховання і самовиховання. Як зазначає А. М. Бойко «...виховання – це узагальнена, вічна і постійна категорія..., має індивідуально-особистісну і загальнолюдську цінність, здійснюється в інтересах людини, суспільства, країни» [2].

Важливо розглядати виховання як процес системний, історичний, який застосовується незалежно від того, кому скільки років. На жаль, на сьогодні у суспільстві поширена думка, що виховання потребують тільки діти і молодь. Але видатний лікар, філософ-педагог М. І. Пирогов у своїй праці «Питання життя» наголошував, що «наші схильності і темперамент не тільки дуже різноманітні, але й ще і розвиваються в різний час, виховання наше взагалі одноманітне і розпочинається і закінчується для більшої частини з нас в один і той же період життя...» [5, с. 31].

Процес формування виховуючих стосунків містить декілька етапів формування особистості самого вихователя з метою досягнення високого професіоналізму, вершин педагогічної творчості і глибокої компетентності у формуванні військового колективу. Для цього необхідно враховувати дійсні мотиви вчинків курсантів, стадії розвитку військового колективу, можливі реакції на ті чи інші прийоми переконання; знати вікові та психологічні особливості, сімейне виховання кожного курсанта, основні впливи на нього військового колективу; вміти переконувати, аргументувати докази, аналізувати факти, дотримуватися логіки суджень, планувати перспективу, співпереживати і співчувати, критично аналізувати свою діяльність, визнавати помилки і бути завжди доброзичливим. Виходячи з цих же положень, офіцер не повинен допускати неповаги до особистості курсанта, постійно підвищено-

го тону, безпринципності, помилок при виявленні мотивів учинків, при використанні заохочень і покарань, необ'єктивності, порушення педагогічного такту, злопам'ятства, дистантності у стосунках тощо. Треба сказати, що для прийняття правильного рішення в ситуаціях заохочення і покарання важливою умовою для педагога є наявність педагогічного такту. Оволодіння ж мистецтвом застосування заохочень і покарань вимагає і від педагогів, і від батьків чималих зусиль. «Покарання – дуже важка річ; вона жадає від вихователя величезного такту й обережності», – підкреслював А. С. Макаренко. Бути тактовним – моральна вимога до кожної людини, особливо до кожного педагога, який спілкується із ще не сформованою особистістю, яка тільки розвивається. Як показує досвід, саме наявність педагогічного такту дозволяє педагогу будувати спілкування на позитивних емоціях, а також вибрати правильний у конкретній ситуації метод стимулювання і впливу, щоб повернути ситуацію в необхідному напрямку. Грунтуючись на принципі гуманізму, тактовна поведінка вимагає, щоб у найскладніших і суперечливих ситуаціях (а ситуації заохочення і покарання, як правило, є складними) збереглася повага до кожної людини.

У вихованні дорослої військової молоді потрібні спеціальні, перевірені багатовіковою педагогічною історією засоби впливу – заохочення і покарання. При цьому необхідно враховувати умови підвищення ефективності цих методів. Заохочення і покарання мусять бути справедливими. Неправильна оцінка поведінки, захвалювання спричиняють заздрість, самовпевненість, викликають нездорові заздрощі з боку товаришів. Незаслужене покарання, в свою чергу, викликає у вихованця обурення, озлоблення. Тому заохочувати чи карати можна тільки детально проаналізувавши його поведінку або вчинок. Заохочення і покарання треба використовувати в міру їх зростання від найменшого до найбільшого, інакше збіднюється арсенал цих виховних засобів. Ці засоби впливу повинні бути гуманними. Неприпустимо, коли, вдаючись до покарання, ображають людську гідність вихованця. Покарання вимагає педагогічного такту, знання вікової психології і розуміння того, що одними покараннями справи не допоможеш. Тому покарання застосовується лише в комплексі з іншими методами. Негуманним є також і заохочення вихованця, який того не заслужив. Колектив відреагує на таку подію своєрідним ставленням до заохоченого, в якому буде виражене здивування, а то й зневага.

Взагалі питання про заохочення і покарання є складним, і водночас необхідним засобом у вихованні людей. Засоби виховання – заохочення і покарання потрібно використовувати обережно, коли виникають реальні певні обставини, при цьому, враховуючи вік вихованця, соціальне середовище, його менталітет, світогляд, характер, темперамент тощо. Складність проблеми застосування методів заохочень і покарань полягає в складному виборі, коли і як їх застосовувати, а найголовніше – не перебільшувати із застосуванням цих методів. І який би не зробила проступок людина, завжди треба пам'ятати, що це – особистість, яка має свою точку зору, позицію. Тому ніколи не потрібно принижувати людину, не допускати зверхнього ставлення на-

віть тоді, коли вона потребує покарання. В той же час ніколи не потрібно створювати атмосферу вседозволеності як у військовому закладі, так і серед працюючих людей у колективі. Звичайний негативний проступок неможливо драматизувати і, навпаки, позитивні вчинки не перебільшувати, так як це абсолютної користі не дає. У теорії і практиці виховання широко поширена точка зору, відповідно до якої будь-яке схвалення, похвала, вираження довіри і подібний педагогічний вплив, розрахований на стимулювання позитивних емоцій вихованця, прийнято називати заохоченням. З іншого боку, до покарань часто відносять будь-який осуд, погрозу, осудження. Їхнє призначення – корекція поведінки людей у деяких складних ситуаціях.

У процесі виховання потрібно завжди дотримуватися єдності слів і дій як з боку вихователя, так і вихованця. Завжди необхідно враховувати атмосферу соціального впливу на людину, його життя, оточення. Тому у процесі виховання при застосуванні методів заохочень і покарань потрібно бути послідовним і цілеспрямованим у досягненні визначеної педагогічної мети. Ціль не тільки виправдовує методи, а й визначає їх. Яка мета, такими повинні бути й методи її досягнення. Загальні методи, загальні програми є лише канвою виховної взаємодії. Необхідне їх індивідуальне й особистісне коректування. Педагог, який краще враховує конкретні умови, використовує оптимальний метод, адекватну педагогічну дію і передбачає її наслідки, завжди досягає високих результатів виховання. Оптимальний вибір методу повинен органічно пов'язуватися з метою, яка стоїть перед навчальним закладом; конкретними завданнями і змістом виховної справи. Необхідно враховувати вікові та індивідуальні особливості вихованців; динаміку, зрілість, організованість і специфіку військового колективу; особистість педагога, командира-вихователя, їх професійну майстерність. Можна висловити припущення, що в міру вдосконалення виховного процесу, росту педагогічної кваліфікації викладачів, командирів, їхньої майстерності все менше буде випадків недотепного, часом суперечною елементарним нормам етики і права використання заохочень і покарань. Навпаки, частіше буде використовуватися заохочення і покарання як педагогічна корекція.

Висновки. Таким чином, зміни, які відбулися в останні десятиліття у житті суспільства, його ціннісно-цільових орієнтирах, визначили перехід країни до ринкових відносин, торкнулися всіх сфер

життя суспільства, привели до виникнення нових форм суспільних відносин і соціальних інститутів. Усе це ставить сучасну людину в умови нестабільності й різноманіття виборів, перед необхідністю бачити проблеми, адекватно реагувати на них, приймати самостійні рішення в нестандартних ситуаціях і нести за них відповідальність. У цьому зв'язку від військових освітніх установ вимагається зміщення акцентів у процесі виховання на розвиток самостійності, соціальної відповідальності, мобільності, компетентності, моральної стійкості.

У вихованні курсантів військового навчального закладу кожен метод виховного впливу поєднує в собі особливості створеної педагогічної ситуації та зміст почуттів, думок і нових мотивів поведінки, що виникають при цьому. Для вибору потрібного методу необхідно робити психологічний аналіз поведінки і вчинків у тісному зв'язку з якостями особистості курсанта.

Заохочення і покарання лише тоді ефективні, якщо вони справедливі, нечасті, мають гуманний характер, не ображають гідності людини, використовуються в міру їх зростання від найменшого до найбільшого. В кожній педагогічній ситуації великого значення набувають зміст спілкування, інтонація, міміка, постава офіцера, а в цілому – ті виховуючі стосунки, які створюються при цьому. Офіцер-вихователь, оволодіваючи різноманітними методами педагогічного впливу, в тому числі заохочень і покарань, відкриває для себе широкі можливості для формування тих виховуючих стосунків, які дають бажані результати. Можна сказати, що етичний зміст заохочень і покарань у вихованні особистості лежить не в самих формах впливу, точніше, не в них головним чином, а в тих відносинах, які виникають у процесі їх застосування в конкретних умовах виховання.

Список використаних джерел

1. Бойко, А. М. Оновлена парадигма виховання : шляхи реалізації / А. М. Бойко. – Київ, 1996. – 230 с.
2. Бойко, А. М. Упровадження педагогічної інноватики виховання : монографія / А. М. Бойко; Полт. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. – Полтава: ПНПУ, 2011. – 384 с.
3. Гордин, Л. Ю. Поощрения и наказания в воспитании детей / Л. Ю. Гордин. – Москва, 1971. – 200 с.
4. Коротов, В. М. Принципи і методи гуманістичного виховання / В. М. Коротов // Школа і виробництво. – 1998. – № 3. – с.
5. Пирогов, Н. И. Вопросы жизни / Н. И. Пирогов // Избранные педагогические сочинения. – Москва : Педагогика, 1985. – С. 29–51.
6. К. Д. Ушинский. Педагогичні твори М. І. Пирогова // Вибрані пед. тв. : в 2 т. Пер. з рос. / К. Д. Ушинський. – Київ, 1983. – С. 134–182.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу : 02.01.2017

Иноземцев В. А., Иноземцев А. В., Иноземцев Т. В. Философско-педагогические аспекты поощрений и наказаний в процессе воспитания личности будущего офицера.

Рассмотрены проблемы воспитания и применения поощрений и наказаний как методов стимулирования учебно-воспитательной деятельности будущих офицеров в современных условиях инновационного развития образования.

Ключевые слова: воспитание, поощрение, наказание, личность, поведение.

Inozemtsev V.A., Inozemtsev A.V., Inozemtsev T.V. Philosophical and pedagogical aspects of encouragements and punishments in the education process of a future officer personality.

The article considers the problems of education and applying encouragements and punishments methods of educational activity motivation of future officers in modern conditions of innovation education development.

Key words: upbringing, encouragement, punishment, personality, behaviour.